

§ 27. Правапіс *не (ня)* з дзеепрыметнікамі

Не (ня) з поўнымі дзеепрыметнікамі пішацца:

- **разам**, калі дзеепрыметнікі не маюць пры сабе залежных слоў: *незакончанае сачыненне; няввікананае заданне;*
- **асобна**, калі дзеепрыметнікі маюць залежныя словы або супрацьпастаўленне са злучнікам *а*: *не закончанае вучнем сачыненне; не закончанае, а толькі пачатае сачыненне.*

З кароткімі дзеепрыметнікамі *не* пішацца **асобна**: *сачыненне не напісана; трава не скошана; дамы не пабудаваны.*

163. Прачытайце трапныя выслоўі і загадкі. Прааналізуйце напісанне *не (ня)* з дзеепрыметнікамі.

- I. 1. Недачытаная кніга ўсё роўна што незакончаны шлях.
2. Рыпіць, як кола нямазанае.
3. На лбе ні ў кога не напісана, які ён.

- II. 1. Не шыта, не кроена, а ўся ў рубцах.
2. Шапачка маленькая, камізэлька нятканая, кафтанік рабенькі, ды ходзіць босенькі.
3. На нязмераным полі жывёла незлічоная, а пастух рагаты.

Вымаўляй: [н'а] *голена*, [н'а] *шыта*, [н'а] *кроена*.

Пішы: *не голена, не шыта, не кроена.*

164. Прачытайце тэкст. Раствлумачце напісанне дзеепрыметнікаў з *не (ня)*.

Надта ж мяккі быў. Не можа ён нічога чалавеку насуперак сказаць... Гатоў кінуць сенажаць **някошанаю**, сена **нязгрэбенае**, кінуць жыта **нязвезенае**, а ўкруціць цымбалы ў абрус, сесці чалавеку на воз, калі той па яго здалёк прыехаў, ды і махнуць з Баркаўцоў (*Л. Калюга*).

Дапоўніце дзеепрыметнікі залежнымі словамі, а потым утварыце іх кароткую форму.

У з о р: *ненапісанае сачыненне* — *не напісанае вучнем сачыненне, сачыненне не напісана.*

165. Перакладзіце на беларускую мову. Растлумачце напісанне **не (ня)** з дзеепрыметнікамі. Параўнайце правапіс **не** з дзеепрыметнікамі ў беларускай і рускай мовах.

Не выходи на улицу в нечищенной обуви. Не носи мятый костюм, невыглаженные рубашку, галстук. Не играй на улице дотемна, если уроки не подготовлены. Не позволяй себе лениться, не откладывай невыученное стихотворение на потом.

166. Прачытайце тэкст. Задайце ўдакладняльныя пытанні па змесце і адкажыце на іх.

Ахілесавы пяты

Паводле міфа, марская багіня Фетыда, каб зрабіць свайго сына Ахілеса (*не*)смяротным, акунула малога ў свяшчэнную ваду падземнай^{сп} ракі Стыкс. Цела Ахілеса стала пасля гэтага (*не*)паражальным. Толькі пятка, за якую, апускаючы ў ваду, трымала маці сына, засталася адзіным (*не*)абароненым месцам. Ахілес быў забіты стралой, якая трапіла менавіта ў пяту. Вось таму выраз «ахілесавы пяты» азначае ‘найбольш слабае, паражальнае месца’ (*«Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў»*).

Запішыце словы, раскрываючы дужкі. Растлумачце іх напісанне.

Складзіце вуснае выказванне (з апорай на тэкст) пра паходжанне выразу «ахілесавы пяты».

167. Прачытайце табліцу. Падрыхтуйце на яе аснове паведамленне на лінгвістычную тэму «Правапіс **не (ня)** з дзеепрыметнікамі». Дапоўніце ўласнымі прыкладамі кожнае палажэнне табліцы.

Правапіс не (ня) з дзеепрыметнікамі	
разам	асобна
<ul style="list-style-type: none"> з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі няма залежных слоў і супрацьпастаўлення 	<ul style="list-style-type: none"> з кароткімі дзеепрыметнікамі; з поўнымі дзеепрыметнікамі, якія маюць пры сабе залежныя словы або супрацьпастаўленне

168. Спішыце, раскрываючы дужкі. Раствлумачце напісанне **не (ня)** з дзеепрыметнікамі.

1. Гэта была звычайная вясковая хата. Вялізны, даўно (*не*)габляваны стол, шырокія лавы, цёмнаваты Спас на покуці* (*У. Караткевіч*). 2. Раскашавала мокрая лаза, дымелі цяжкія (*не*)кошаныя травы (*У. Караткевіч*). 3. Была вясна, было пуставата на градах, яшчэ ні разу (*не*)полатых, падзеленых роўнымі, яшчэ (*не*)вытаптанымі барознамі (*М. Стральцоў*).

169. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары і ракрываючы дужкі. Пастаўце неабходныя знакі прыпынку ў сказах з дзеепрыметнікавымі зваротамі. Раствлумачце напісанне **не (ня)** з дзеепрыметнікамі.

Хлопец з намаган..ем ра(*с/з*)плюшчыў вочы, і першае, што (*у/ў*)бачыў, была (*ярка*)чырвоная кветка нахіл..ная ў бок св..тла. Міл..ёны іх (*не*)таптаных нагой чалавека (*у/ў*)згадаваных в..лікай шчодрасцю прыроды імкнуліся на прастор гэтага затуленага гарамі лугу. Дал..ка за далінай сн..гавымі разводамі сінеў высачэзны М..дзвезджы хрыбет (*не*)заслон..ы цяпер нічым. Мусіць, ён быў нашмат выш..йшы за пройдз..ны (*Паводле В. Быкава*).

§ 28. Мастацкае апісанне знешнасці чалавека

Звярніце ўвагу!

Апісанне знешнасці чалавека, як і іншыя віды апісання, можа быць афіцыйным, навуковым і мастацкім.

170. Прачытайце ўрыўкі з тэкстаў. Пра што ў іх гаворыцца? Да якога тыпу маўлення яны належаць? Калі выкарыстоўваюцца? Вызначце стыль кожнага ўрыўка.

I. На тэрыторыі Беларусі выдзелены два тыпы людзей. Беларусы паўночна-заходняга, паўночнага і паўночна-ўсходняга раёнаў рэспублікі маюць сярэдні рост, светлы колер скуры, вачэй і валасоў, сярэднешырокі нізкалобы твар з прамой або ўвагнутай спінкай носа і сярэднегустой барадой і належаць да беламорскабалтыйскай расы еўрапеіднай вялікай расы. Беларусы Палесся